

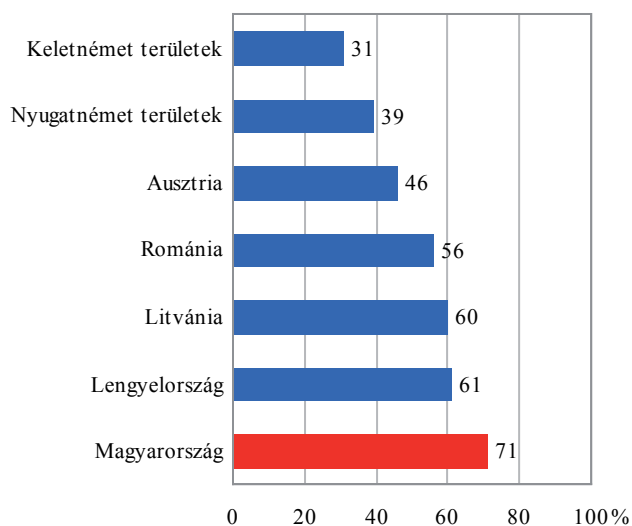

Egyre fontosabb a nők számára a munkavállalás

Tradicionális szerepfelfogások az ezredfordulón

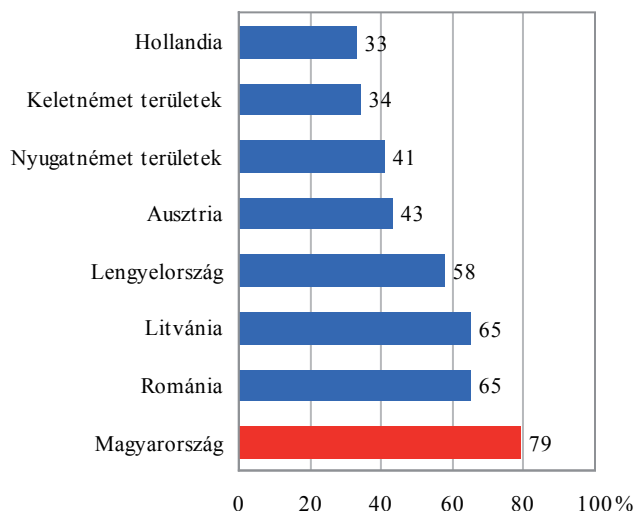
A magyar társadalom értékrendjében a nők reprodukciós, családayai szerepe mindig sokkal fontosabb, hangsúlyosabb volt, mint a kereső tevékenység, a munkaerő-piaci részvétel. A „kenyérkereső férj és a háztartásban tevékenykedő családanya” idealizált családkepe évtizedek óta, mint vágyott és kívánt életforma jelent meg a lakossági véleményekben a Népeségtudományi Kutatóintézet vizsgálatai alapján. A magyar társadalmat jellemző tradicionális szemléletmód nemzetközi összehasonlításában is kimagasló, mint ahogy azt a 2000-ben végzett PPA (Polpulation Policy Acceptance) vizsgálat adatai is bizonyítják (1. ábra).

1. ábra. A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása, 2000 (egyetértő vélemények aránya)

Még határozottabban érvényesül a magyar társadalom családcentrikus, a hagyományos nemi szerepeket preferáló álláspontja a család és a munka egymáshoz viszonyított fontosságát, jelentőségét vizsgáló kérdéskörben (2. ábra). 2000-ben a magyar társadalom közel 80%-ának megítélése szerint a nők számára a család fontosabb volt, mint a munka, és ezt a véleményt egyformán osztották a nők és a férfiak. A nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei szerint egyik országban sem bírt a család, a családi élet olyan kiemelt fontossággal, mint Magyarországon, sőt a vizsgált három nyugat-európai országban a mérleg a munka, a kereső tevékenység oldalára billent.

2. ábra. Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen, 2000 (egyetértő vélemények aránya)

Változások a nemi szerepek megítélésében

Az elmúlt évtizedben, a 2000-ben végzett nemzetközi kutatás óta azonban jelentős változások mentek végbe a magyar társadalomban a nemi szerepek – „család versus munka”, „gyermekvállalás versus karrier” – megítélésében. A társadalom értékrendjében bekövetkezett, a lakossági véleményekben tükröződő változásokra a 2009-ben a 20–50 éves népesség reprezentatív mintáján végzett vizsgálatunk hívta fel a figyelmet. A véleményváltozások mérése céljából a 2000. évi PPA felvétel kérdőívéből kiválasztottunk hét, a vizsgált témát pregnánsan reprezentáló kérdést a 2009. évi adatfelvétel számára.

A hét kérdéssel a következő három témakört kívántuk felölelni:

I. Az anya kereső munkájának hatása a családi életre

1. Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyermekével, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.
2. Hat éves kora előtt mindenképpen megsínyli egy kisgyermek, ha az anyja dolgozik.
3. A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.

II. A női munkavállalás, mint az önmegvalósítás lehetősége vagy gátja

4. Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.

5. Háziasszonynak lenni éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a kereső munka.

III. Férj/feleség vagy élettársak közötti szerepmegosztás

6. Az a helyes, ha a férj és a feleség is hozzájárul a család jövedelméhez.

7. A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása.

A válaszadók mindegyik állításnál ötfokú skálán jelölték, hogy milyen mértékben értenek egyet azzal (5 – teljes mértékben, 1 – egyáltalán nem). Az ötfokú skálán megadott válaszokat 0–100-ig terjedő skálára átszámolva állapítottuk meg az egyetértők arányát (1. táblázat).

1. táblázat. Nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények változása a nők és a férfiak körében, 2000–2009 (az adott állítással egyetértők aránya, %)

Vélemények	Nők			Férfiak		
	2000	2009	Vélemény-változás	2000	2009	Vélemény-változás
1. A dolgozó nő is lehet jó anya	68,2	74,8	6,6	62,9	71,7	8,8
2. A 6 évesnél fiatalabb gyermek megsínyli, ha az anyja dolgozik	50,5	35,8	-14,7	52,7	36,8	-15,9
3. A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik	55,9	37,6	-18,4	57,7	35,6	-22,1
4. A család sokkal fontosabb egy nőnek, mint a munka	74,4	59,8	-14,6	77,8	58	-19,8
5. Háziasszonynak lenni is önmegvalósítás lehet egy nő számára	46,6	51,3	4,7	49,3	48,4	-0,9
6. Két kereső kell egy családban	82,8	87,2	4,4	77,4	83,5	6
7. A férfi keresse a pénzt, a nő lássa el a családot	55,9	53,7	-2,1	66,3	54,9	-11,4

A változások az anyai szerep mellett a kereső tevékenység fontosságának erősödését mutatják. Míg 2000-ben többségi vélemény volt, hogy a család mindenképpen megsínyli, ha az anya teljes munkaidőben dolgozik, illetve a 6 éven aluli gyermek fejlődését is negatívan befolyásolja az anya kereső tevékenysége, addig 2009-re az állítással egyetértők már kisebbségbe kerültek. Más szóval közel tíz év alatt többségi vélemény alakult ki a tekintetben, hogy sem a családot, sem a kiskorú gyermek(ek)et nem éri hátrány, ha az anya akár teljes munkaidőben is házon kívül munkát végez. A 2000-ben végrehajtott adatfelvétel során az alacsony iskolai végzettségűek, a 2–3 gyermekesek, illetve a 40 évesnél idősebbek körében volt tapasztalható igen magas egyetértés az anya munkavállalásának a családi életre gyakorolt negatív hatását illetően. A legnagyobb véleményváltozás éppen e csoportok esetében, valamint a felsőfokú végzettségűeknél következett be, tehát a demográfiai paraméterek szerinti eltérések csökkentek, néhol eltűntek, a vélemények homogenizálódtak.

Jelentős változások következtek be az „Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen” állítás megítélésében is. A 2000-ben végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálatból kitűnt, hogy Magyarországon kimagasló (79%-os) egyetértés mutatkozott a tekintetben, hogy a család, a gyermek az igazán fontos egy nő számára (lásd 2. ábra). Napjainkban a nők anyai és családegyesítő szerepének elsődlegességét hangsúlyozók még mindig többségben vannak, de az a többség már korántsem olyan mértékű, mint az ezredfordulón. A véleményváltozás elsősorban

az alacsony iskolai végzettségű nők és férfiak körében következett be. A felsőfokú végzettséggel rendelkező nők korábban is az átlagnál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a munkának, a karriernek, s miután körükben nem következett be véleményváltozás az elmúlt évtizedben – azaz nem változott a „család versus munka” fontosságának, súlyának megítélése – az a meglepő helyzet alakult ki, hogy a magas képzettséget szerzett nők nagyobb arányban preferálják a családi szerepet a munkavállalói szereppel szemben, mint az alacsony végzettséggel rendelkezők.

A nemi szerepek konzervatív és modern felfogását legélesebben „A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása” állítás ütközteti. A kérdést először az 1974-ben végzett, népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatásunk során tettük fel, és azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek kétharmada egyetértett a hagyományos férfi-női szereposztással, „a pénzkereső férfi és a családról gondoskodó nő” ideálképpel. A 2000-ben végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálat azt mutatta, hogy ez a szerepfelfogás Magyarországon változatlanul erős támogatást élvezett, különösen más országok eredményeivel összehasonlítva (lásd 1. ábra). Az elmúlt évtizedben e tekintetben is jelentős véleményváltozás ment végbe a magyar társadalomban. Bár a többség még mindig a tradicionális családi szerepmegosztással ért egyet, az állításban megfogalmazott nézetet támogatók arányában számottevő csökkenés tapasztalható. Különösen a férfiak módosították a korábban igen erősen tradicionális álláspontjukat, így napjainkban a férfiak és nők véleménye, családi szerepfelfogása közel azonos képet mutat.

Az elmúlt néhány évben valamennyi vizsgált témakör esetében a vélemények jelentős homogenizálódása ment végbe. A nemek közötti véleménykülönbségek, az iskolai végzettség, az életkor, a gyermekszám szerinti korábban tapasztalható markáns eltérések lecsökkentek, vagy teljesen eltűntek. Az álláspontok egységesebbé válása elsősorban arra vezethető vissza, hogy a korábban igen tradicionális nézeteket vallók – a férfiak, az alacsony iskolai végzettségűek és a sokgyermekesek – körében csökkent a hagyományos nemi szerepeket preferálók aránya. Így egyes kérdések esetében – például az „Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen” állítás vonatkozásában – előfordul, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tradicionálisabb véleményen vannak, mint az alacsonyan iskolázott (8 osztályt vagy annál kevesebbet végzett) csoportok.

A nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiai beállítottság vizsgálata

A férfi-női szerepekhez, illetve a nők kettős szerepéhez fűződő vélemények ideológiai alapon történő kategorizálásának kérdésével több kutató is foglalkozott (Vaskovics 2000, Hakim 2002, Blaskó 2005). Kutatásunk szempontjainak és a rendelkezésre álló adatoknak leginkább a Vaskovics-féle csoportosítás felel meg, amely tradicionális, ambivalens és modern szerepfelfogásokat különít el. A kategóriák kialakítása során az előbbieken felsorolt állításokkal való – ötfokú skálán mért – egyetértésből indultunk ki, és attól függően, hogy az állítással való teljes egyetértés, illetve teljes elutasítás az egalitáriánus, vagy tradicionális nézetek elfogadását, illetve tagadását jelentette-e, a kérdésre 5-ös, illetve 1-es osztályzatot adó válaszadókat a modern, vagy a tradicionális értékrenddel azonosulók csoportjába soroltuk. A skálán a 2-es, 3-as, 4-es választ jelölők pedig a kevert, ambivalens értékrendet vallók csoportjába kerültek (2. táblázat).

2. táblázat. A modern és a tradicionális beállítottság alakulása nemek szerint, 2000–2009 (%)

Szerepfelfogás	2000			2009		
	Nő	Férfi	Együtt	Nő	Férfi	Együtt
Modern	9,8	6,3	8,0	14,0	9,4	11,7
Kevert	72,8	75,1	74,0	77,0	84,1	80,5
Tradicionális	17,4	18,6	18,0	9,0	6,6	7,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Mindkét vizsgálati évben a nők között volt több a konzekvensen modern, és kevesebb a tradicionális gondolkodású, mint a férfiak között. A hagyományos értékrendet vallók aránya 2000 és 2009 között mindkét nem esetében jelentősen lecsökkent, de a visszaesés a férfiak esetében volt számottevőbb. A modernizálódás mellett megnőtt a „kevert” típushoz tartozók aránya, ami arra enged következtetni, hogy a tradicionális értékrendet elhagyók nem azonosulnak rögtön a modern

szerepfelfogással, hanem a „család versus munka” kérdésben először hezitatív, ambivalens álláspontot alakítanak ki.

Felvetődik, hogy demográfiai szempontból van-e jelentősége a nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények, beállítódások módosulásának, a női munkavégzés súlyának, fontosságának megítélésében bekövetkezett változásnak. A nemzetközi szakirodalom azon az állásponton van, hogy az egyéni értékrend és az állami politikában megnyilvánuló osztársadalmi értékrend közötti ellentmondás negatívan hat az egyéni életcélok megvalósítására, legyenek azok akár a karrierrel, akár a családi élettel, gyermekvállalással kapcsolatosak.

A nemi szerepekről alkotott egyéni és társadalmi felfogás konfliktusára és a konfliktus termékenységi következményeire a legjobb példát a dél-európai országok szolgáltatják. A régióban tapasztalható alacsony születési arányszámok jelentős mértékben az egyre iskolázottabb női népesség munkával és karrierrel kapcsolatos egyéni életcéljai és a társadalomban még mindig uralkodó hagyományos „női kép” közötti konfliktusra vezethetők vissza. A női szerepekkel kapcsolatos hagyományos felfogás nemcsak a társadalmi közhangulatban, de a hivatalos családpolitikában is megjelenik ezekben az országokban. A kereső tevékenység és az anyaság összeegyeztetését megkönnyítő intézkedések, illetve intézményrendszer hiánya és elégtelen volta jelentős mértékben felelős a gyermekvállalási magatartás kedvezőtlen alakulásáért.

A skandináv államokban és néhány nyugat-európai országban ezzel szemben a dolgozó anya az idealizált női modell mind egyéni, mind társadalmi szinten, és ez az egybeesés magyarázza alapvetően ezen országok átlagosnál magasabb születési mutatóit. Egyfelől a megfelelő mennyiségű és minőségű intézményrendszer, másfelől az apák bevonása a gyermekgondozás korai szakaszába lehetővé teszi, hogy a nők karrier-céljaikat megvalósíthassák anélkül, hogy gyermekvállalásukat korlátozni, vagy arról lemondani kényszerüljenek.

A magyar társadalomra korábban jellemző, a nők kereső szerepét háttérbe szorító tradicionális beállítottság ellentétben állt a reprodukciós feladatokat és a kereső tevékenységet egyaránt fontosnak tartó állami célkitűzéssel. A hagyományos férfi-női szerepfelfogás visszaszorulása, az álláspontok modernizálódása, a nézetek homogenizálódása, a társadalmi csoportok véleménykülönbségének csökkenése, sőt eltűnése olyan kedvező helyzetet alakított ki, amelyben az egyéni célok egybeesnek a társadalom és az állam céljaival, és ez elvileg elősegíthetné a gyermekvállalási tervek nagyobb mértékű megvalósítását. A gyermekvállalási magatartásban bekövetkező pozitív változásokhoz azonban az is szükségeltetik, hogy az „egybeesés” ne csak a célkitűzések, hanem a realitások szintjén is megvalósuljon. Az állam ne csak elvileg tartsa fontosnak, hogy a nők reprodukciós funkciójuk teljesítése mellett a munkaerőpiacon is jelen legyenek, hanem konkrét intézkedésekkel (foglalkoztatáspolitikai, gyermekintézményi hálózat számottevő fejlesztése stb.) biztosítsa, illetve segítse elő az egyéni tervek, célok megvalósulását. A társadalom már megváltozott, most az államon a sor!